roč. 65, 2018, č. 2

ĆWIEK-ROGALSKA, Karolina – FILIPOWICZ, Marcin (eds.): SŁOWIAŃSKA PAMIĘĆ / SLAVIC MEMORY. Kraków : LIBRON, 2017. 246 s.

Magdalena Bystrzak

Karolina Ćwiek-Rogalska a Marcin Filipowicz ako zostavovatelia kolektívnej poľsko-anglickej monografie *Słowiańska pamięć / Slavic Memory* (*Slovanská pamäť*) vstúpili do akademickej diskusie, ktorú už niekoľko desaťročí rámcujú memory studies – dynamické vedecké pole tvoriace súčasť tzv. nových humanitných vied, obzvlášť ich angažovanej línie. Pretrvávajúci záujem o výskum kultúrnej pamäti, iniciovaný začiatkom deväťdesiatych rokov ťažiskovými odbornými publikáciami na túto tému (o. i. Jan Assmann, Aleida Assmann, Pierre Nora), sa v slovenskom prostredí doteraz stretol s ohlasom najmä zo strany historickej obce (napr. *Forum Historiae*, 1/2008, vybrané štúdie Miroslava Michelu, Eleny Mannovej a pod.). Autori *Slavic Memory* pritom pracujú s viacerými médiami pamäti (nem. *Gedächtnismedien*) – literatúrou, výtvarným umením, inštitúciami, verejným priestorom, krajinou, filmom, archívnymi dokumentmi – lokalizovanými navyše do viacerých slovanských prostredí. Aj keď šírku dnešných memory studies útla monografia pokrýva len sčasti, ide o príspevok, ktorého zjavnou ambíciou je iniciovať medzinárodnú diskusiu predovšetkým v oblasti slavistických štúdií. Stručne sa preto pristavím pri základných bodoch, ktoré by mohli rámcovať pomyselnú diskusiu o „slovanskej pamäti" ako autonómnej kategórii v rámci širšie koncipovanej disciplíny.

V prvom rade – terminológia. V úvode k monografii autori zdôrazňujú potrebu vybudovať nové metodologické nástroje vo výskume pamäti v slovanskom kultúrnom priestore a tým emancipovať „slovanskú pamäť" v rámci memory studies: „*V prezentovanej publikácii sa snažíme zachovať obmedzenú dôveru v teórie a metódy, ktoré sa usilujú nastoliť univerzálne interpretačné modely. Monografia sa v tomto bode zhoduje s trendom vedeckej emancipácie ‚periférie' voči kultúrnej hegemónii západného ‚centra'*" (s. 12). Ambiciózny zámer právom naráža na terminologické prekážky, ktoré spomína v teoretickej kapitole Miroslav Hroch (*Memory and Historical Consciousness/ Pamäť a historické vedomie*). V rámci poľského, českého a príp. slovenského historiografického výskumu vypracovaná terminologická báza nie vždy so sebou korešponduje (Hroch napríklad naráža na absenciu poľského ekvivalentu pre český termín *historické povědomí*, to isté však platí v prípade nemeckých termínov *Gedächtnis* a *Erinnerung*, ktoré sa v poľštine prekladajú súhrne ako *pamięć*, nezávisle od toho, či *pamięć* chápeme ako vedomý alebo podvedomý fenomén). Zdanlivo malicherná záležitosť, ktorá v tomto texte slúži skôr ako ilustrácia výziev viacerých syntetizujúcich medzinárodných výskumov, sa však dotýka základnej veci – komunikácie medzi odlišnými výskumnými tradíciami a napokon voľby metodologických východísk, ktoré ich vedia produktívne spojiť.

V druhom rade – súčasne s terminológiou – vyššie spomenuté metodologické riešenia, ich potenciál a limity. Autori sa prikláňajú k hľadaniu národných a regionálnych „pamäťových do-

minánt" – v tomto zmysle sondujú kolektívnu pamäť v jednotlivých kultúrnych prostrediach a mapujú palimpsestový charakter „slovanskej pamäti". Nasledujúc Miroslava Hrocha, pamäť interpretujú ako formu komunikácie (kto komunikuje, čo zdieľa, ku komu sa obracia). Tým sa vytvára triáda, ktorá štrukturuje pamäť podľa schémy: hovoriaci – zámer (obsah) – príjemca, reflektujúca ináč komunikačno-pragmatický obrat v jazykovede, predovšetkým teóriu rečových aktov J. L. Austina a R. Searla, a nadväzujúca na Assmannovo poňatie „komunikačnej pamäti" (nem. *kommunikatives Gedächtnis*). Figúru „hovoriaceho" reprezentuje tak svedok, ako aj ten, kto minulosť vníma sprostredkovane cez sekundárne pramene. Pamäť vo viacerých podobách zdieľajú taktiež inštitúcie, ktoré určujú mechanizmus pamätania, ako aj zabúdania. Pohľad na krajinu dokonca vyvoláva spomienky a nesie konkrétne pamäťové stopy.

Ďalšiu položku komunikačného modelu pamäti tvorí „obsah", ktorý ovplyvňuje individuálnu alebo kolektívnu reakciu. Schopnosti a vlastnosti „príjemcu" určujú napokon celkovú podobu kolektívnej a individuálnej pamäti. Zo základnými zložkami komunikačného modelu pamäti súvisí aj štruktúra publikácie – jednotlivé prípadové štúdie sú rozdelené do viacerých kapitol: *Nadawca pamięci* (*Memory Sender/Odosielateľ pamäti*), *Nadawca* a *treść pamięci* (*Memory Sender and Memory Contents/Odosielateľ pamäti a jej obsah*), *Nadawca* a *odbiorca pamięci* (*Memory Sender and Memory Recipient/Odosielateľ pamäti a jej príjemca*). Je vidieť, že rozhodujúcu úlohu v jednotlivých interpretáciách zohráva figúra „hovoriaceho", odosielateľa obsahu, ktorý zvykne ostatných aktérov hry o pamäť jednak ovplyvňovať, a jednak mnohokrát cielene využíva vlastnú mocenskú pozíciu v symbolickej, v tomto prípade slovanskej, „bitke o pamäť". Tematicky rôznorodé štúdie, a teda praktické realizácie načrtnutého metodologického prístupu, spája takto všeobecnejší metodologický svorník, ktorý načrtáva základné kontúry uvažovania o pamäti v slovanskom (konkretizujúc podľa príspevkov: českom, chorvátskom, srbskom, slovinskom, slovenskom) priestore.

V treťom rade – vyššie spomenutý tematický rozptyl. Široký rozsah záujmov jednotlivých autorov a interdisciplinárny presah viacerých štúdií tentoraz znázorňuje, že spoločná metafora pamäti generuje rôznorodé výskumné otázky. Autori sa takto snažia ukázať zložitosť fenoménu „slovanskej pamäti". Pamäť sa totiž formuje v sieti viacerých tradícií (výskum identity a mnemotechnických praktík), z viacerých hľadísk (individuálna, kolektívna, príp. kultúrna pamäť), prostredníctvom viacerých médií (literatúra, výtvarné umenie, verejný priestor a pod.), napokon vo vzťahu k viacerým disciplínam (literárna veda, história, psychológia, sociológia, kultúrne štúdiá a pod.). V zhode s variabilitou možnosti uchopenia pamäti autori pátrajú po tomto fenoméne na viacerých úrovniach – Václav Sixta analyzuje inštitúcie a filmy, Ewa Wróblewska-Trochimiuk skúma pamäť na úrovni diskurzu o identite, Ivan Čolović dekonštruuje národne mýty, Marcin Filipowicz interpretuje literárne reprezentácie, Anna Kobylińska sa odvoláva na mnemotechnické postupy v konštruovaní národných príbehov a pod. Zaujímavý a v poľskom slavistickom prostredí inšpiratívny pohľad na „slovanskú pamäť" prináša štúdia Karoliny Ćwiek-Rogalskej (*There was a chapel and it was demolished. Memory Present in Landscape/Bola raz jedna kaplnka, ktorú zbúrali. Pamäť krajiny*), ktorá sumarizuje výsledky terénneho výskumu v česko-nemeckom pohraničí a skúma krajinu ako reprezentáciu figúry „odosielateľa" pamäti. Na tomto mieste treba však zdôrazniť mozaikovitý charakter kolektívnej monografie – väčšina autorov vníma fenomén pamäti odlišným spôsobom, vnáša nové výskumné perspektívy, pracuje s rôznorodým výskumným materiálom. Dôvodom mozaikovitosti je azda skutočnosť, že publikácia vznikla na podnet konferenčných vystúpení v rámci podujatia *Pamięć na Słowiańszczyźnie Południowej i Zachodniej/Memory in Southern and Western Slavic Cultures*, ktoré sa uskutočnilo koncom roka 2015 na Varšavskej univerzite. Vo svojej hmatateľnej a celistvej podobe je pritom pestrou ukážkou širokých rámcov memory studies a inšpiratívnych, tematicky rôznorodých statí. Ďal-

ším krokom vo výskume „slovanskej pamäti" by však mala byť užšia špecifikácia skúmaných tém a syntetickejšie uchopenie charakteristík výskumnej problematiky (slovanské mestá ako miesta pamäti, „slovanské" traumy, priesečníky memory studies a geopoetiky a pod.).

Napriek drobným námietkam oceňujem pokus razantnejšie vstúpiť do oblasti memory studies z hľadiska novšieho slavistického uvažovania. Príspevky, ktorých autormi sú predovšetkým príslušníci mladšej slavistickej generácie, dopĺňajú texty priam klasických autorov medzinárodne rešpektovaných v širších akademických kruhoch (o. i. Miroslava Hrocha, Ivana Čolovića, Božidara Jezernika). Kolektívna spolupráca vytvorila relatívne stabilný základ, na ktorý sa nepochybne oplatí v budúcnosti nadväzovať a pokračovať v metodologicky zrelej emancipácii vlastného vedeckého poľa. Útla monografia *Słowiańska pamięć/Slavic Memory* má preto v oblasti novších slavistických štúdií svoju zrejmú váhu.

Mgr. Magdalena Bystrzak, Ph.D.
Ústav slovenskej literatúry SAV
Konventná 13
811 03 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: magdalena.bystrzak@savba.sk